

Fitxa per la Nules-pèdia / Museu de memòria oral

Nom/cognom	Carmen Canós Badenes
Data de naixement	1930
Títol	<i>Carmen Canós Badenes, la vitalitat darrere del mostrador</i>
Col·laboració	Carmen Villalonga Canós i Ramon Saborit Arnau
Categories	Mascarell, dona, guerra, postguerra, treball, poemes
Data i lloc de l'entrevista	Dilluns, 3 d'octubre de 2016, casa de l'entrevistada
Data d'actualització	Dimarts 19 de maig de 2020
Equip entrevistador	Heterotopia CEAP (Nelo Vilar, Cyrille Larpenteur)
Enllaç entrevista	https://youtu.be/rKk7mb2MSeg
Extracte	https://youtu.be/2jW7miGaQdQ

Una entrevista preciosa, divertidíssima, és la que li vam fer a Carmen Canós Badenes, amb la col·laboració de la seua filla, Carmen Villalonga Canós, i el seu gendre, Ramon Saborit Arnau. En aquell moment encara no fèiem transcripcions, que és una de les activitats més costoses en esta faena, però amb ella ens va doldre especialment perquè a més de la seua gràcia parlant ens va dir nombrosos poemes que mereix la pena tindre per escrit. Ara ho reeditem amb transcripció completa i subtítols en els vídeos.

Com dèiem en aquell moment, «la vitalitat de Carmen és contagiosa, és molt graciosa i té bona memòria. Segur que podria passar hores contant-nos detalls de la seua vida i del seu context, un context que pareix molt feliç, rodejada de família atempta i afectuosa. El relat mai no és lineal, està ple de vida i de referències tant al passat com al present».

Sinopsi

Carmen Canós Badenes (Mascarell, 1930) recita poemes i parla amb molt bon humor de la seua família en el context de la guerra i la postguerra, de Mascarell, de la supervivència i el treball.

Transcripció

Carmen Canós Badenes- Mira, esta és en valencià:

Senyor, me'n vaig a gitar,
en vos me vull confessar.
Vos els meus pecats sabeu.
Sant Fracesc, Sant Jeroni,
la Santíssima Trinidad.
Si me gite i no m'alçara
me valga per confessat.

Què t'ha paregut, i en valencià! En valencià!

Carmen Villalonga Canós.- Ella té molta memòria

Carmen Canós.- Vaig a dir la de l'auelo:

Voy a decir para ustedes,
con cariño y humildad,
una corta poesía
basada en la realidad.

Recuerdo siendo pequeños,
igual que todos ustedes,
teníamos un gran respeto
sin tener tantos placeres.

Fuimos muy poco al colegio,
hay que decir la verdad,
pero sí nos enseñaron
a tener que respetar.

Ahora estudian muchos años,
tienen que tener cultura,
pero tocando al respeto
no hay ninguna asignatura.

Y sépanlo los profesores,
que bien merece un suspenso
quien contesta a los mayores.

Los hijos deben ser hijos,
muy sobrados de paciencia,
los padres deben ser padres

por muchos años que tengan.

No hay cosa para los padres
que cause mayor placer
que los respeten sus hijos
por muy crecidos que estén.

Se encuentran entusiasmados,
llenos de felicidad,
pero si ven lo contrario
lloran en su soledad.

Y es triste y doloroso,
y más que nada no humano
el no tener ningún cariño
al llegar a ser anciano.

Los nietos a los abuelos
los quieren cuando son niños,
pero según van creciendo
se va el cariño.

Si el abuelo les reprende
le contestan enfadados:
tú ya no entiendes ni papa
porque estás muy anticuado.

Cabizbajo y dolorido
se queda solo el abuelo,
llorando gotas de sangre
sin tener ningún consuelo.

Por la mañana siguiente
dice muy fuerte y sin duelo:
no hay quien duerma en esta casa
por las toses del abuelo.

A muchos seres les pasa
todo lo que estoy diciendo,
que Dios se lo tenga en cuenta,
lo mucho que están sufriendo.

Yo me despido de ustedes
con lágrimas en la vista,
y os doy un fuerte abrazo
a todos los pensionistas [risses i aplaudiments].

Sí que té memoria!

Carmen Canós- En tenia molta, en tenia...

Ramon Saborit Arnau- I això només és la punta del iceberg.

Carmen Villalonga.- Va perdent però después...

Carmen Canós-

-¡Señorita!

-¡Caballero!

-Si no le temo a enojarle quisiera yo preguntarle...

-Pues hombre, pregunte usted.

-Tal vez me diga curioso de lo que quiero saber.

-Tal vez no.

-También podrá ser. Me hallo temeroso pero voy al caso: he reparado y he visto que de su casa ha salido ese joven tan lucido. ¿Será su enamorado?

-¿Amores yo? ¡Hay de mí! Jamás hombre conocí: ese hombre es mi hermano.

-¡Ay, ya respira el corazón! El pobre se halla afligido por no tomar un latido porque siente la pasión. ¿Es usted libre, señora?

-De mis padres soy esclava.

-Eso es lo que yo esperaba, hermosísima encantadora. Si no tuviera compromiso en vuestra mano tan bella, Dios formaría una estrella formando paraíso.

-No se burle usted de mí, que no estamos en tiempos de burla.

-No sea por Dios tirana, hermosísima encantadora, que mi palabra es formal.

-Hablando muy fácilmente es que se ha enamorado usted muy de repente. -Pues pronto se lo explicaré: era una hermosa mañana de esas de mayo florido en que las rosas que engalanan esa risa matutina que de sus frescos labios salen se penetró en mi corazón y nunca jamás podré olvidarle.

¡He dicho! [risses]

[5 min.] (...)

Vosté és de Mascarell.

Carmen Canós- Jo nascuda en Mascarell, tota la meua família... mira, m'auela de Mascarell, m'auelo de Vilavella. M'auela va tindre cinc xiques i dos xics, les xiques les cinc casaes, amb els nets. I el meu... m'auelo, de Vilavella, era de la família dels Badenes. Els Badenes de Vilavella família de... m'auelo era d'allí. En después...

Carmen Villalonga- Un tio va morir en la guerra...

Carmen Canós- Jo estic batejà en Mascarell, casà, la comunió... Mira, ara me ve al pensament una d'això: "Pastoreta, pastoreta, tu me vols per ovelleta? [*inintel·ligible*]... rabadet, abre tus labios de casa i dame mel delitosa que tinc el cor feridet". En valencià! Ixa la vaig dir jo que encara anava al braç. A la Divina Pastora, a la Pastoreta de Mascarell. És molt milagrosa, i allí fan una festa molt bona, clavariesses i tot. Jo tinc molts versos, ui! Tots els anys! Tots els anys dia versos.

I quan va eixir de Mascarell?

Carmen Canós- Quan vaig eixir? Què farà? Uns 35 anys farà...

Ramón Saborit.- Algun més, algun més...

Clar, ja casà...

Carmen Canós- -Perquè mosatros jo te diré: quan se va acabar la guerra allí en Mascarell forn no en hi hava. I entonces mosatros en un pati que tenia m'auelo allí va anar i van fer el forn. El forn de Mascarell és de la meua germana, però és perquè ella me va donar a mi la casa i jo vaig

donar el consentiment d'ella. No res, jo me'n vaig vindre ací a Nules perquè els meus fills els tenia als dos... Jo he treballat molt darrere del mostraor, perquè la meu germana es va casar i es va posar en el forn, i jo me vaig quedar en la tenda. Quan se va acabar la guerra mosatros teníem el racionament; els meus pares, el racionament i tot allò. Bueno, pues no res. Els meus fills... esta estava en Villa Fátima, internà. I el meu fill en els salesians. Jo mentre ma mare... jo me vaig casar i me vaig posar... me van arreglar dalt de ma casa un piso i jo me vaig quedar amb ma mare. I claro. Pues estos no volien vindre a Mascarell, no volien. Estaven en Burriana i en Burriana ells eren... I vaig dir: sí? Pues ara voràs! I mosatros teníem el racionament i estàem molt combinats en els de Nules, amb este Fortea, que ell mos passava tot el gènere que podíem d'això, ell... Bueno, pues no res: jo vaig dir: sí? Li vaig dir a Fortea, jo dic: mira... i Vicent l'Olivero, que tenia la tenda, Vicent l'Olivero... al puesto que mosatros vam fer la botiga allò era de Vicent. D'ell no: arrendat. I entonces Vicent va dir que ell ja no volia que... estava molt cansat i no estava molt bé... Bueno, vam anar i mosatros teníem alguna perreta, vam comprar... teníem tres pisos en València però d'esta manera: els compràvem, donàvem una entrà i mentres anaven fent l'obra ja anaven alquilant-los, [10 min.] i entonces l'arrendament se pagava fes-te cómpter que... Eren molt listos, la meua germana la del forn ixa era molt lista. Ui! I no res. Te tinc que dir que me'n vaig vindre ací a Nules i esta xiqueta va trobar nóvio. Mira-lo [risses], i el meu fill va trobar nóvia. Però el meu fill ha segut més... perquè la dóna, Fani, s'ha mort. Fa quatre anys farà ara. I tinc la meua nora, xic i xica. La xica té ja 25 anys... 26. I està acabant la carrera de metja. I el xic està estudiant. Però el meu fill pues... jo què sé...

Carmen Villalonga.- El temps ho cura tot.

Carmen Canós.- Ell ve totes les dies, sempre quan pot ve totes les dies, un cafenet...

Carmen Villalonga.- Tu pregunta-li... Si vols saber coses de después de la guerra, ella se'n recorda de tot. Después de la guerra ella se'n recorda de quan els moros venien, que tenies sis anyets...

Carmen Canós.- Ai, jo vaig nàixer en l'any 30. L'any 30. Endespués quan mo'n vam vindre se va acabar la guerra mosatros pa passar-mos als nacionals vam estar en les marjals d'arròs allà baix hasta que... Perquè primer estàvem en una caseta i después d'allí n'hi havia un tren estacionat ací en Burriana... en Nules, que era tot de municions, i la Pava des de Palma de Mallorca ssssssssst, al tren ixe. Per això Nules va quedar molt malament. I no te dic jo... Pues, vam dir ara, pues saps què farem? Se va posar ma mare mala, l'operem i tenia un càncer. Ma mare se va morir.

Carmen Villalonga.- Però això va ser molt después.

Carmen Canós.- I jo vaig dir: sí?, pues hala mone, xiquets. Mo'n vam vindre ací a Nules. I ahí vam fer la botiga de Edo's, això era del meu cosí, que ixe -ell encà viu-, ixe estava des dels 15 anys en...

Ramon Saborit.- En Tejidos Ramos.

Carmen Villalonga.- Però això no t'ho pregunta ell. Ell te pregunta de la guerra.

Carmen Canós.- Ah, de la guerra, sí. Pues mira, mosatros vam estar nou mesos en Burriana. De les marjals...

Carmen Villalonga.- Tenien una tia o...

Carmen Canós.- Com es diu ixe puesto que està el cruse?

Ramon Saborit.- A la Ratlla?

Carmen Canós- A la Ratlla. Allí al cruse, allí estava la Bandera Valenciana, que eren els que anaven al retràs. Primer anaven els moros. Ahí els moros eren els que els duïen davant, i els de la Bandera Valenciana anava sempre en els de reserva. I ahí pues mosatros com ma mare duïen tres xiques, que la una la tia Inés, la tia Consuelo, tots tenien els nóvios en les guerres, i ahí pues mo'n vam anar a Borriana. D'ahí de la Ratlla mo'n vàem anar a Borriana. I en Burriana una filla de tantes de la tia Josefina era casà en Vicente. El tio Vicente. I a casa d'ella vàem estar tots. Después un atra cosina, un atra neboda, totes volien que estiguérem en les cases d'elles perquè els moros anaven regirant. Tot lo que n'hi havia a les cases de Burriana, totes les roves bones i totes les joies i tot lo que els abellia ells regiraven. Aixina si es posaven a una vivienda allí pues no res. I no, d'allí ja te dic jo... Después va vindre este que era... que el van ferir de les cames...

Ramon Saborit.- Modesto.

Carmen Canós.- Modesto. Modesto Franc era... no sé si era teniente o... **[15 min.]** I va vindre a la que se va enterar, va vindre a vore-mos.

Carmen Villalonga.- Que era família de m'auelo.

Carmen Canós- Mosatros dúiem molts diners, un fardo de diners darrere, però ell els va mirar i diu: "Ui, només són bons estos". Dos bitllets mos valien. I ell va anar i va dir: "No. Estos yo... vostès els volen? -I mon pare: Endus-t'ho". I ell mo'n va donar... no sé lo que mos degue donar. Només sé que la guerra pues allí va ser molt pesà, perquè estàvem dins de Burriana i els moros ahí al Caminàs ixe pues ahí anaven bombardejant, i les marjals. I vam dir... El front se va quedar mitja part a on partix la ratlla de Burriana, la ratlla de Nules i la ratlla de Moncofa, a este costat eren els... A aquell costat els rojos, que díem mosatros, i a d'este costat eren els nacionals. I no res, ahí se va acabar la guerra, ahí se va quedar en les garites fetes, que encà potser que ne quede alguna per ahí, tat que sí? Pa tirar... *[inintel·ligible]*. I no res.

Què més voleu que vos conte?

I después què van fer? Nules estava arrasada.

Carmen Canós- Nules se va quedar molt malament.

I què van fer? A on vivien?

Carmen Canós- Uns van pegar pac a València i atres se van quedar buscant a les Alqueries, de Burriana, a on van poder allotjar-se tots. Però ja te dic que Nules va quedar molt mal.

Carmen Villalonga.- Quan vas vindre de Burriana, d'estar en casa de la tia Carmen, quan tu estaves en Burriana...

Carmen Canós.- Jo estava a ca la tia Gracieta.

Carmen Villalonga.- Anaves a escola i tot, que cada dia me vas dir que te llavava ta mare el vestit. No era entonces quan anaves a escola?

Carmen Canós.- Sí, claro.

Después de guerra, ja?

Carmen Villalonga.- No. No vas anar en Burriana, a escola?

Carmen Canós- Jo quan vam anar en Burriana, a la edat que tenia, jo de seguida vam anar a les monges. I n'hi havien mongetes que no anaven vestides. Feien classes en una casa particular, però jo totes les dies, totes les dies jo no faltava.

Carmen Villalonga.- Anava a escola, en Burriana en guerra ja anava a escola.

Carmen Canós- I vaig tindre dos o tres prèmits allí. I quan mo'n vam vindre a casa...

Carmen Villalonga.- -Allí a Mascarell. Totes les cases estaven plenes de misèria dels moros.

Carmen Canós- ...estava en Mascarell. Però en Mascarell només van poder mos van posar una escola. Una casa gran, vella, però a un costat estaven els xiquets i a l'atra les xiquetes. I jo anava a l'escola. Però jo conforme te dic he tingut molta d'això. Anant i en tot això jo ja tenia ja 12 ó 13 anys, ja era... Als 15 anys me pareix que era jo encà anava a escola, i ací en Nules van fer, en una entaulada gran, en tot això de Nules ja, els retors d'ací, els retors d'allà de... I jo entonces va anar i jo tenia molta il·lusió però era en un llibre, en llibres que jo tenia, però no, allí no. Allí mos van donar un llibre i ixe llibre jo no l'havia llegit, però vaig tindre molta curiositat, me'n recorde jo perquè entonces... perquè vaig ser molt serena i li vaig donar sempre molta il·lusió a la paraula. I vaig llegir i me vaig endur dos prèmits! Que quan vaig vindre de Mascarell a Nules, dalt a la pallissa que diem encà els tenia, uns quadros aixina, més bonicos...!

Carmen Villalonga.- **[20 min.]**...perquè els meus auelos no volien, que haguera estudiat. I quan vas arribar a Mascarell com estaven les cases de misèria? Dels moros no dius que estaven molt brutes?

Carmen Canós- Ui, els moros allí... portes no en van deixar ni una. Tot ho cremaven pa fer les calderes, tenien que fer menjar. Els moros al mig de la plaça... a on podien, tamé, pobres, perquè ara después jo ho pensava i feia... ui, anaven en unes faldotes...! I estant mon pare... era obrer, i estàvem en Burriana, i no podíem vindre. Mon pare tenia tot en una maleta aixina, tota arreglà...

Carmen Villalonga.- Les ferramentes.

Carmen Canós.- ...d'això d'obrar. Però va tindre que demanar permís a l'ajuntament, i als moros, al que manava més dels moros, i el van enviar... mon pare va vindre a peuet des de Burriana amb dos moros al costat. Amb unes faldotes... Mon pare va arregar... va arregar el maletinet, lo principal, perquè tenia aquella faena, en Burriana ja donaven faena l'ajuntament. I jo [risses] moltes vegades: pare, és que... per què no se va retratar amb un moro? [risses] I ell me feia: Filla, no és prou que els mirava i feien... els tenia una por, amb unes bossotes que duien... I pues no res. I allà en Burriana, quan se va acabar la guerra, pues mo'n vam vindre a Mascarell i mon pare la única cosa que va fer és comprar unes portes pa'l carrer. Però unes portes senzilletes, com si fóra un barandat, igual. I els quartos... perquè ma casa va tindre, com estava -està encara- en front de la iglésia... a este costat del carrer Major que entres, al final del carrer major, i un projectil va arribar a ma casa. I va arribar i dalt no estava molt bé, però el dalt no... baix tots! A casa m'auela tots. Totes van vindre i allí fèiem una vida... només amb cortines a les d'això i avant. Se va patir molt. Molt molt molt, la guerra... un d'això, vam patir molt. Però què teníem que fer? La única cosa que sempre donem gràcies perquè después en casa m'auela eren molt resors, m'auelata eren de molt de la iglésia. Molt.

Carmen Villalonga.- Sí, van tindre un retor amagat dins de un... El retor que estava amagat dins del...

Carmen Canós.- Sí. I entonces quan va vindre... però en Mascarell lo que díem rojos sempre ne quedaven. Rojos són estos del puño, que ara els veig jo que la maneta fan aixina en el puño. Jo faig: mira, estos són aquells [risses]. Però això cada u té la seua devoció. I en ma casa érem la tia Encarnación i mosatros. Teníem un pou que era mitger: ixe costat i d'este costat. Bueno, pues teníem que tindre al capellà, i a on el posem? I va anar mon pare diu: no vos apureu. La tia Encarnación tamé els agradava la iglésia. Mon pare va fer un ruedo aixina tot lo que era el pou, i ell amb una cordeta baixa i estava baix, perquè venien els rojos, venien encara a buscar. I vam salvar al capellà. Ixe capellà és de... d'Albocàsser. D'Albocàsser. Ella tenia dos flares, dos germans flares, eren quatre o cinc i tots eren... no hi havia ningú casat, ella perquè era mestra jove i els atres perquè eren majors. En Castelló ne tenia dos que eren flares.

Carmen Villalonga.- Ixos s'hauran mort. Jo ni els he conegut.

Carmen Canós.- I allí se va salvar. **[25 min.]** I de la guerra de Mascarell pues jo allí m'auelo, m'auela...

Carmen Villalonga.- Dis-li lo de la fam, que en la iglésia que amagàveu els sacs de farina. En la iglésia, en els sants.

Carmen Canós.- Ah, la iglésia... Els sants... els sants els van tirar tots al mig de... això ho van fer...

Carmen Villalonga.- Però no amagàveu allí dins la farina, darrere dels sants o algo aixina?

Pa amagar-los a la Fiscalia, m'imagine.

Ramon Saborit.- A la fiscalia, pa l'estraperlo.

Carmen Villalonga.- Això va ser después, quan va vindre... quan Franco.

Carmen Canós.- Ja van fer... un capellà que venia a Mascarell, de Nules de la iglésia. Però en después tots els d'ací de Nules, que són estos... que ell ha segut tants anys ancalde, d'ací de Nules. Al carrer Santa Maria... com els dien a aquells? Pues... que ell era un solteron...

Carmen Villalonga.- Ah, sí, Llombart.

Carmen Canós.- Llombart! Llombart era dels rics, i ixe va regalar... mosatros els jóvens que fèiem rifes i anàem a rifar... al millor rifàvem una nineta, o rifàvem un quadret, però anàvem venent numerets. I entre tots vam fer... i ixe Llombart mos va regalar el piso de la iglésia i la Mare de Déu dels Àngels en nom d'ell.

Clar, s'havia de fer tot nou.

Ramon Saborit.- Però molt antes, tia, quan vostè tenia la tenda i hi haven les veïnes que no tenien pa pagar-li... lo que els fiava.

Carmen Canós.- Això era en Mascarell.

Carmen Villalonga.- No, era lo de l'auelo, això m'ho va contar m'auelo. Que diu que en la iglésia amagaven, quan venien... que Franco venia pa dur-ho a Alemània, amagaven...

Carmen Canós.- Sí, els altars de la iglésia eren aixina fondos. Ahí a la paret estava la imatgen, però ells tenien un... ui, com açò lo menos, i m'auelo amagaven l'arròs perquè venia estos de...

Ramon Saborit.- La Fiscalia?

Carmen Canós.- No era la Fiscalia, se dia no sé què dels agricultors.

Ramon Saborit.- Ah! El Sindicat, el Sindicat...

Carmen Canós.- Venia i si tu havies... com l'arròs se tenia que presentar... Només té que m'auelo amagaven l'arròs allí dins de la iglésia als altars d'allí. Se va patir molt.

En Mascarell no n'hi havia res: el forn. Li pagàvem a la dona... venia una dona a posar al forn i li pagàvem amb una fogasseta. Ixa dona no cobrava res. El forn de la Guatla que diem, del Climenet ixe. Mare, si se va patir!

Mosatros érem jovenetes i, mira, el ball, quan podíem ballar...

Carmen Villalonga.- Ah, sí, a mi això em fa una gràcia! Amb acordeon. Que venien de Nules. Venien allí, no?, els de Nules, els del Malacà no anava allí a ballar? [risses], i u de Mascarell li va dir...

Carmen Canós.- Li van pegar un passó... Venien amb una gramola, pobrets. I Mascarell pa entrar tenia una acera aixina de ampla, un metro i mig o una cosa aixina seria, i des de la carretera de dalt que va a Burriana entraves a Mascarell. Ah collins!, se van amagar cinc o sis mascarelleros que no mos agradaven res perquè no sabien contar cuentos ni xistes [risses], i els van pegar un passó als de Nules [risses]. Que era... este que tu, no és amiga teua? El de Malacà.

Carmen Villalonga.- I ja no van tornar, els de Nules? Ja no van tornar?

Carmen Canós.- Anàvem mosatros a buscar-los [risses]. Al paseo de Nules, a l'estació, ahí eixíem mosatros i veníem a buscar-los. En después quan mos acompanyaven hasta la carretera i prou. D'ahí ja se n'anaven. Mosatros n'érem huit, totes per la mateixa pandilla. Per cert, que només ne queden... una. Una me pareix que ne queda, que és la que tamé... aquell ja està... té dos anys més, [30 min.] 88 lo menos. Però les atres totes se n'han anat a l'atre món. [Risses] I jo ara quan me pregunten faig: xa, mira, tinc 86 però estic molt propet dels 87. I no, que encà me falta però a mi... [inintel·ligible], i a muntó vegaes li dic a la Mare de Déu: estic dient una mentirà, però tu saps què tens que fer? Que els complisca. I mon pare va morir als 88! I me'l vaig cuidar jo soletes.

Carmen Villalonga.- Molt poquet li faltava pals 89.

Carmen Canós.- No te cregues tu. Però jo entonces me vaig dexar de treballar d'ahí de la botiga. Me vaig dexar de treballar i estava només per ell. Però tenia molta memòria. Mira, aquell va ser el que li va tancar els ulls pa morir-se, i ens va ajudar a vestir-lo; ja eren casats el xic i la xica, els dos.

Carmen Villalonga.- ...i li agradava molt lo mateix que a ella, llegir. Molt llegir! M'auelo jo el recorde perquè ell me duia en bicicleta a les monges d'ací de Nules i en después que me dixava a mi ahí se n'anava al bar de Buga, no sé si l'has conegut... Al bar de Buga que ara és... davant del jardí, que ha segut... I este home ahí parlaven de política. Perquè m'auelo... la família de ma mare eren molt religiosos però m'auelo era republicà. I entonces se n'anava al bar de Buga perquè Buga també era republicà.

Ramon Saborit.- Del PSOE tota la família.

Carmen Villalonga.- Els de Buga. I jo estava allí, m'assentava en una cadireta i ells parlaven de política. I quan entrava algú se callaven. Se callaven ells dos, vull dir que... Recorde jo que anava allí al bar, ell me duia a les monges, després m'arregava en la bicicleta... que estaven allí al costat les monges, encara estan. És lo dels vells ara, el Hogar social.

El CEAM este.

Carmen Villalonga.- Sí, pues... i després entrava allí a Buga, llegia el periòdic i parlaven de... I era curiós perquè quan entrava algú se callaven. Vull dir-te que això ho recorde... Per el seu cumpleaños sempre li regalàvem llibres de la guerra, i claro, en aquella època quins llibres tenies que comprar, pues llibres dels que s'havien escrit... I m'uelo sempre feia: Filla, estos llibres només diuen mentires, perquè açò els han escrit els que han guanyat la guerra, perquè als altres no els dixerien escriure ací. Diu, jo açò... vull dir que ell mos ho agràia però sempre... se'ls llegia i mos dia: "Açò són mentires, perquè jo ho he viscut i açò no és". Però sempre mos dia: "Estos llibres els escriuen els que han guanyat la guerra i no diuen la veritat". Vull dir-te que... Era un home que tamé tenia... I va morir tamé com ella, vull dir, en el sentit que no va perdre en ningun moment la memòria i mos contava moltes coses de la guerra al meu germà i a mi. Que ell, vull dir, que ell era de... però a la dona i a les germanes, igual que a les dos filles, les havia respectat molt i si elles eren de una creència religiosa encà que ell no però les respectava. Vull dir-te... jo això ho admirava molt.

Carmen Canós.- Era molt treballaor, perquè mon pare ací en Nules van fer una societat de obrers i mon pare van fer el mercat de Nules i el matadero de Nules. I endesprés se repartien els diners els que duien els hòmens a treballar.

Carmen Villalonga.- Sí, ell sempre va tindre faena, perquè en acabar la guerra m'uelo, vull dir... enseguida en Regiones Devastadas i tot això ell va tindre enseguida faena.

Uf, imagina't, hi havia que refer-ho tot, clar.

Carmen Villalonga.- Sí, perquè en casa eren tres dones, és dir, eren ma tia i ma mare i la dona, i n'hi havia que treballar. El cas que ella encà va anar al cotó: no vas anar al cotó o a no sé què, a treballar? Després van anar a treballar a... M'ho va dir que anaven al cotó.

O siga, que vostè ha treballat tota la vida. A banda de tindre fills ha treballat sempre.

Carmen Canós.- Uj, moltes vegades... mira, ahí mateixa, **[35 min.]** jo què sé les oracions que tinc.

Al despertar cada día doy gracias y voy pensando
el seguir por el camino que tú mismo vas trazando.
Es estrecho pero largo, se le juntan muchos anchos
pero son muy peligrosos y es lo mejor no tomarlos.
Tú me miras y me dices cuando ves que yo me canso:
Sigue, sigue, que al final ya verás lo que te guardo.
¿Y qué me guardas, Señor? Yo quisiera averiguarlo.
Pues una vida que no acaba aunque se acaben los años.
¡Ay Señor, que no me canse aunque me cueste trabajo
el seguir por el camino que tú mismo vas trazando!

Mira, què te diré! Ixa oració una germana de ma mare que ha mort, li faltaven cinc mesos pa'ls 100. I ixa oració és la que ella, un viatge que va vindre ací, que ja no estava molt bé però... la

oració pa Carmen, ixa oració que no se perga. La baixeu i li la doneu a Carmen. Pues jo ja n'he repartit algunes, ja.

Ramon Saborit.- En Eslida li'n demanen.

Carmen Canós.- I ara a doña Estrella li la tinc que dur.

Carmen Villalonga.- Ne tens un fum! [risses], ja n'hi ha prou.

Ramon Saborit.- Jo lo que dia l'estraperlo i allò era que quan se va patir la fam, que Maria la Felipa, que la va ajudar tant amb la tenda, te'n recordes?

Carmen Villalonga.- Ah, sí, tenia la tenda i li pagaven quan venien el cerdo. O sea... les famílies, quan tu a Maria... Maria com li dien? Maria la Felipa, que li donaves del fiat...

Carmen Canós.- Ui, encara encara, encà viu.

Carmen Villalonga.- ...i después ella quan venia el cerdo...

Carmen Canós.- Sempre quan veig al net o als fills...

Carmen Villalonga.- Però ella quan venien el cerdo no te pagaven?

Carmen Canós.- Sí, mira: ells criaven... la u que se posava dos bous xicotets, que els agarraven de un xurro que vivia en les Alqueries i donava els boets a criar, i quan estaven ja, que a lo millor tenien huit o nou mesos, o hi havia bou que no li rendia i el tenien un any, pues jo els donava fiat, fill. Era molt pesat. Anaven a treballar, a rascar... se patia molt. I només ho feien... deu pessetes, amb deu pessetes tenien que... Jo què sé. Jo me'n vaig vindre de Mascarell amb una llibreta aixina, plena de deutes.

Carmen Villalonga.- Però te pagaven quan venien el bou, no?

Carmen Canós.- Sí, només venien els bous o els borregos; n'hi havia qui tenia sis o set borregos i... saps què feien? Que moltes vegaes se n'anaven a deshora de la nit a segar blats o a d'estos ricatxons que tenien moltes d'això. Ixos en unes bandaes... perquè Mascarell tenia moltes portes, encara les té. És la murà...

Carmen Villalonga.- En la murà feien forat i eixien per ahí i entraven a les cases i per dins del poble no els veien. I entraven pues a...

Carmen Canós.-

Mascarell cerca del mar, es pequeño mas es grande,
porque el amor de María nuestro corazón deshace.
Somos pocos mas no importa, como buenos legionarios.
Con el amor de María seremos buenos y bravos.
Y si alguno por desgracia pensara esto al revés,
que no diga que es hijo del pueblo de Mascarell.

¡Viva la Divina Pastora! [risses i aplaudiments].

Carmen Villalonga.- Tot això era quan era xicoteta! Això era quan anava a l'escola.

Ramón Saborit.- Això de fadrina...

Carmen Villalonga.-No, de l'escola. Perquè Mascarell fan... ara ja no ho sé perquè fa molts anys que no vaig, però després de la provessó era costum de que xiquetes del poble -i xiquets, igual- eixien allí fora, allí a dalt de l'entaulat i li dien una poesia. I totes ixes poesies són d'entonces.

Carmen Canós.- Claro. Mascarell. Mare...

Però Mascarell i Nules no se volen molt, no?

Carmen Villalonga.- **[40 min.]** Va haver una època que no. Nules i Mascarell se duien bé, entonces?

Carmen Canós.- Ui, entonces... no mos hem volgut molt mai. No, no, no mos hem volgut mai. Perquè jo te diré per què: perquè mon pare... mon pare no, no seria m'auelo? Eren... van formar un sindicat de aigües, i la primera aigua del riu de Millars l'agarra Mascarell i la que li sobrava era pa Nules. Ah redell! Ah redell! Pos no han tingut ahí poques peles! I per fi van posar un sindicat que encà està en Mascarell, un sindicat i entonces ja se van buscar un abogat els del sindicat de Mascarell i ixos...

Carmen Villalonga.- Perquè volia Nules endur-se l'aigua.

Carmen Canós.- Però ja te dic jo que... no. Ara en després no sé si és que... no ho sé però ara estan molt ben avinguts...

Carmen Villalonga.- Ara sí.

Carmen Canós.- ...perquè ara els donen pa festes, els van els reixos...

Carmen Villalonga.- Que no els donaven pa festes? [risses].

Ramon Saborit.- Ara tenen alcalde en Mascarell.

Clar, Felipe, sí, el coneixem a Felipe.

Carmen Villalonga.- Pues en aquella època Mascarell de lo que... de rifes i tot això feia les festes, Nules no donava res.

Carmen Canós.- Pues no tenim poc treballat!

Carmen Villalonga.- Però ara sí, ara sí que donen però entonces no, era tot a basse de rifes i coses d'ixes.

Carmen Canós.- Entreu a Mascarell, quan s'acaba l'entrà ixa casa que està ahí, que és la plaça...

Carmen Villalonga.- Entre plaça i carrer, està al mig.

Carmen Canós.- Ahí encà està encara, ahí teníem... després primer... i en després mosatros vam fer una tenda.

Carmen Villalonga.- Però tu no vas nàixer ahí. Que tu no vas nàixer ahí.

Carmen Canós.- Vaig nàixer com?

Carmen Villalonga.- A on vas nàixer? Ella no va nàixer ahí, ixa casa la van comprar. En quina casa vas nàixer? A quina casa?

Carmen Canós.- Al carrer la Cova Santa. Al carrer la Cova Santa, a la casa que se la va quedar la Paputxi en després, se va vendre. Allí vaig nèixer jo. I allí tots aquells carrers. I només teníem una finestreta aixina i n'hi ha vegades que ma mare se n'anaven a casa els Mechons i resaven el rosari en dos o tres cases. I entones jo: Tia Vicenteta, que m'ha dixat ma mare! Tia Vicenteta, diga-li a ma mare que jo m'he despertat! Ui, quantes vegades mos lo dia. Allí, allí, allí vaig nèixer jo, i la meu Rosita tenia cinc anys més que jo. Mosatros cinc anys segur.

Carmen Villalonga.- Pals reixos els donaven peladilles. Pals reixos, que te dixaven peladilles.

Carmen Canós.- Pues mira, una llàstima. Una llàstima perquè ha segut molt treballaora i se va morir molt prompte. Perquè va agarrar el càncer tamé.

Carmen Villalonga.-M'auela.

Carmen Canós.- Mira, tu te creus? I jo sin embargo li dic totes les dies la oració a d'esta del càncer de mama, que és la protectora, i li faig: Senyor, per lo menos jo gitar-me i no alçar-me. Dona'm ixa sort. I al mateix moment li faig: i jo pa què visc ací? Però al mateix moment faig: xe... [risses].

Carmen Villalonga.- Ací estic molt a gust! [risses].

Carmen Canós.- Estic molt comboià! Estic molt comboià!

Carmen Villalonga.- Ací eres l'ama.

Carmen Canós.- (...) Mascarell Mascarell, si hagueres vist quanta misèria...! Perquè és que els moros van cremar totes les portes, barandats i tot. En ma casa ja te dic jo que conforme ma casa eren totes. I tots mos posàvem allí dins i tots... n'hi havia que en una habitació dormien quatre. En terra, en una manta o en... **[45 min.]** Mare de Déu! I n'hi havia, de Mascarell, que lo de Burriana tamé se van endur algunes mantes i alguns matalaps i d'això, i ma mare feia: Ui, a mi la tia Gracieta tamé volia que mos ho enduguérem, però ma mare diu: no, només podrem... Com mon pare ja estava posat a treballar. Enseguideta. Van comprar ja per lo menos matalaps en terra sí que dormies...

Però fam no se'n passaria, no?

Carmen Villalonga.- Fam no en van passar. Fam, que no en va passar.

Carmen Canós.- No, fam no. Fam no perquè mosatros teníem deu o dotze fanecaes en la sènia, en una sènia que rodava el matxo... M'auelo sempre tenia un burro d'ixos que rodava, i allí moniatos... Ma mare venia moniatos, canviàvem moniatos. Farina de panís, llesquetes de pa... I Fortea amagat mos donava una miqueta més d'oli del que mos perteneixia. Però aquell oli a la paella tenies que fer aixina [fa gest d'untar]: eren quatre gotetes només [risses]. Fam no, això sí que no. Mascarell fam... Però de lo que se semblava. És molt pesat.

Carmen Villalonga.- Moniato, panís, de lo que sembraven pues minjaven. I animals que se criaven...

Carmen Canós.- Jo era molt d'això. La meua Rosita se va casar de llarg, entones no sé si s'acabava de mudar amb teja i tot. Ara en després jo tenia una amiga i tenia que ser la padrina de boda. Pues ella, pues mira, te talles la cola, me van arreglar i jo vaig ser una padrina, en teja i tot.

Carmen Villalonga.- Amb el trage de la tia, que es va casar la tia de negre?

Carmen Canós.- Ah, sí, sí, de negre! Entonces no se casava ningú de blanc. Jo vaig ser de les mascarelleres que me vaig casar de blanc, que me va cosir el trage la Jesusa, d'ací de Nules, una modista molt afamà, que van anar, ella i la meua germana van anar a València i me van comprar la tela, perquè jo estava al mostraor; la tela i lo que van voler, pa'l segon trage: primer trage i segon trage. La Jesusa d'ací de Nules, mare meua! Encara estan... encara està el retrato ahí. I jo, mare meua, Mascarell!

Tots. M'auelo era de Vilavella, però m'auela era Pisana de Mascarell de Mascarell.

Carmen Villalonga.- De les Pisanes.

Carmen Canós.- M'auela era Rosa Ter San Julián, la mare d'ella era "de la casa" que dien, que entonces quan traïen una xiqueta de la casa els donaen el nom de la casa. Perquè en casa els meus sogres, allà a la Serratella dos germanes, l'auelo no sé com ací se va traure dos xiquetes de la casa. La una era la tia Antonia i l'atra la tia Teresa, que els Villalongues... en València...

Carmen Villalonga.- Però elles no duïen l'apellido Villalonga. La tia Antonia no duia l'apellido.

Carmen Canós.- No, no, però la tia Antonia se va casar en ixe poblet que està baix de... que està a les Coves de Vinromà, que dien que eixia la Mare de Déu.

Ramon Saborit.- Cabanes?

Carmen Canós.- Cabanes! Se va casar la tia Antonia, va baixar a Cabanes a ajudar a una família, i entonces la Guàrdia Civil tenia el seu control en Cabanes, i la tia Antonia se va casar amb un guàrdia civil. I se'n van anar a viure, quan a ell li va vindre el trasllado, a Vilavella... a València. I els Villalongues en València, l'auelo...

Carmen Villalonga.- Però l'auelo els va donar el apellido a ixes dos xiquetes que va traure?

Carmen Canós.- **[50 min.]** Sí, sí, sí...

Carmen Villalonga.- Ah, els van donar l'apellido.

Carmen Canós.- Sí, les va donar... els tenia que donar l'apellido. Perquè la tia Antonia... era molt guapa.

Carmen Villalonga.- Però ella se dia Villalonga d'apellido?

Carmen Canós.- No, ella de Villalonga no tenia res.

Carmen Villalonga.- Elles duïen l'apellido dels pares, dels pares d'elles que les van dixer en... después de la guerra les van dixer en adopció. I el meu bisauelo és el que les va traure, perquè tenia només fills i va traure a dos xiques. I jo recorde que la tia Antonia no era, no duia l'apellido de m'auelo.

Carmen Canós.- Sí. No, ella de Villalonga no tenia res. Ni l'atra. Sí, la que es va casar amb el guàrdia civil...

Carmen Villalonga.- Ixa sí que el duia?

Carmen Canós.- Sí. Perquè els Villalongues quantes vegades l'auelo... el meu home feia...

Carmen Villalonga.- Però jo sé que amb a tia Antonia han tingut més relació.

Carmen Canós.- ...ixe encà ve de la nostra família. Ixe Villalonga... perquè eren tots, en València, eren tots de...

Carmen Villalonga.- Militars.

Carmen Canós.- ...guardiacivils i tots gent molt il·lustrà entonces...

Carmen Villalonga.- Sin embargo amb ixa rama de la família no mos fem, se va perdre. En la tia sin embargo, amb l'atra, perquè va morir jove, ella tenia només fills... Jo recorde haver estat de xicoteta en sa casa, allà en València, però ja después aixina com en l'atra tia que se'n va anar a Catalunya, l'atra tia venia en vacances i mos hem... però...

Carmen Canós.- Mira, quan vas nàixer tu [a la seua filla], com la tia ja tenia una xiqueta, l'auela Amparo ja tenia una xiqueta, no van fer ni cas, però quan va nàixer el xiquet, perquè ell seria l'únic Villalonga que duria l'apellido de s'auelo, van tirar unes bosses de caramelos, mare! Perquè era Villalonga que tenia que ser... I ara resulta que el Villalonga en estos ja se perd.